

راهبردهای رفتاری ایران با عراق و ترکیه در مناسبات اقتصادی پس از کرونا

تأثیر مخرب ویروس کرونا بر اقتصاد همراه با تحریم‌های آمریکا و کاهش چشمگیر قیمت نفت در بازار جهانی، کشور را در شرایط حساسی قرار داده است. در چنین شرایطی، نحوه مرآوده ایران با شرکای تجاری خود، به‌ویژه عراق و ترکیه، می‌تواند عامل مهمی در بهبود وضعیت اقتصادی ایران در دوره پس از کرونا باشد. افزایش تقاضای جهانی در نتیجه کاهش موقتی ظرفیت تولید در چین، ممکن است واردکنندگان جهان را به سرمایه‌گذاری در ترکیه چه در میان مدت و چه در بلندمدت جذب کند. این موضوع می‌تواند فرصت مناسبی برای افزایش صادرات ایران به ترکیه باشد تا بتواند سهم خود را در تأمین نیازهای وارداتی ترکیه به بیش از ۳ درصد افزایش دهد، اما در ارتباط با عراق با شیوع کرونا و با توجه به کاهش قیمت نفت و متعاقب آن، کاهش درآمدهای ارزی عراق و رقابت برای صادرات، به احتمال زیاد درآمد صادراتی ایران به عراق برای دوره پس از کرونا نسبت به قبل، روند کاهشی خواهد داشت. با وجود این، صادرات خدمات به این کشور می‌تواند برای ایران درآمدزایی داشته باشد. برای بهتر شدن تجارت ایران با شرکای تجاری خود، تقویت زیرساخت‌های تجاری، تقویت دفاتر رایزنی بازرگانی، تسهیل موافقتنامه‌های تجاری و تمرکز بر صادرات محصولات بهداشتی پیشنهاد می‌شود.

نشان می‌دهد هم‌زمان با گسترش بحران کرونا، تقاضای جهانی انرژی نیز کاهش خواهد یافت.

این آثار نامطلوب بحران کرونا، موجب شد چگونگی ایجاد مسیر و راه و روش خاص برای عملکرد مؤثر اقتصادی و اقدام برای بهبود وضعیت کشورهایی که درگیر کرونا و ویروس بودند، برنامه‌ریزی برای ایجاد جهانی پایدارتر پس از بحران کرونا و همچنین افزایش حمایت بین‌المللی از کشورهای درحال توسعه برای اطمینان از بقای اقتصادی آنها در مرکز مباحث مربوط به سیاست‌های اقتصادی قرار گیرند. براساس گزارش‌های سازمان تجارت جهانی، نحوه کنترل شیوع سریع ویروس

پاندومی کرونا و ویروس (کووید ۱۹) که در ژانویه ۲۰۲۰ در وهان چین شناسایی شد و به سرعت در سطح جهان گسترش یافت، آثار انسانی و اقتصادی زیادی در پی داشت. اگرچه در مورد آثار این بیماری نااطمینانی‌های زیادی وجود دارد، اما براساس پیش‌بینی صندوق بین‌المللی پول، رشد جهانی GDP تا ۴/۲- درصد و حجم تجارت جهانی ۹- درصد کاهش خواهد یافت و جریان سرمایه نیز به سمت اقتصادهای پیشرفته حرکت خواهد کرد. همچنین با فرض کاهش در تولید ناخالص داخلی جهانی، براساس برآورد صندوق بین‌المللی پول، انتظار می‌رود تعداد افرادی که در فقر شدید زندگی می‌کنند از ۰/۸ درصد تا ۱/۵ درصد افزایش داشته باشد. همچنین پیش‌بینی‌ها

ایران از سال ۲۰۱۸ به دنبال اجرای تحریم‌های آمریکا بر این بخش به شدت کاهش یافت و از جولای ۲۰۱۹ به پایین‌ترین سطح خود از دهه ۱۹۸۰ رسید. کاهش مصرف، کاهش صادرات نفت و کاهش فعالیت‌های تولیدی و ساخت‌وساز باعث شد تولید ناخالص داخلی ایران در سال ۲۰۱۹ به میزان ۷/۶- درصد کاهش یابد. براساس پیش‌بینی صندوق بین‌المللی پول، اگرچه به دلیل شیوع بیماری کووید ۱۹ همچنان تولید ناخالص داخلی ایران در سال ۲۰۲۰ منفی (۶-) خواهد بود، اما اقتصاد ایران به آرامی از رکود خارج خواهد شد و باید در سال ۲۰۲۱، به دلیل تنوع و بهبود فعالیت‌های اقتصادی جهان در دوره پس از کرونا، به ۳/۱ درصد برسد.

بخش‌های غیرنفتی در مقایسه با بخش انرژی نسبت به تحریم‌های آمریکا مقاومت بیشتری خواهند داشت و بیشتر تولید اقتصادی ایران را تشکیل خواهند داد. همچنین براساس پیش‌بینی صندوق بین‌المللی پول، کسری مالی (۳/۴) درصد از تولید ناخالص داخلی) ایران در سال‌های آینده بیشتر می‌شود، زیرا بیش از ۳۰ درصد از بودجه دولت به‌طور مستقیم از محل فروش نفت یا گاز حاصل می‌شود. بدهی دولت (بدهی عمومی، بدهی ملی) در سال ۲۰۱۹ به ۲۷/۲ درصد از تولید ناخالص داخلی رسید و در سال ۲۰۲۰ نیز پایدار خواهد ماند. مازاد حساب جاری ایران در سال ۲۰۱۹ به ۰/۱- از تولید ناخالص داخلی کاهش یافت، زیرا صادرات نفت به دلیل تحریم‌های آمریکا علیه کشورهایی که نفت ایران را می‌خرند، کاهش یافت.

کرونا و سیاست‌های انتخابی دولت‌ها، دو عامل تعیین‌کننده در روند بهبود اوضاع اقتصادی جهان بعد از کرونا و ویروس است.

ایران یکی از قربانیان اصلی کووید ۱۹ است. تأثیر مخرب ویروس کرونا بر سلامت جسمی و روحی مردم و اقتصاد همراه با تحریم‌های آمریکا و کاهش قیمت نفت در بازار جهانی، کشور را در شرایط حساسی قرار داده است. در چنین شرایطی، نحوه مرادده ایران با شرکای تجاری خود، به‌ویژه عراق و ترکیه، می‌تواند عاملی مهمی در بهبود وضعیت اقتصادی ایران در دوره پس از کرونا باشد. ما در این گزارش به بررسی رفتار عراق و ترکیه در مناسبات اقتصادی خود با ایران در دوره پس از کرونا می‌پردازیم. هدف از این بررسی کمک به ایجاد مسیر و راه و روش خاص برای عملکرد مؤثر اقتصادی و اقدام برای بهبود وضعیت کشور برای دوران پس از کروناست. برای این منظور، ابتدا به بررسی وضعیت اقتصاد ایران، ترکیه و عراق در دوران شیوع بیماری کرونا می‌پردازیم. سپس، رفتار ایران با ترکیه و عراق در مناسبات اقتصادی در دوره پساکرونا بررسی و به ملاحظات امنیت اقتصادی اشاره می‌شود. در پایان نتیجه‌گیری و پیشنهادهایی به منظور عملکرد مؤثر اقتصادی ایران در ارتباط با این دو کشور، ارائه می‌شود.

۱- ایران: شاخص‌های اقتصادی و کرونا

بازگشت تحریم‌های آمریکا همراه با سقوط قیمت نفت، اقتصاد ایران را دچار رکود کرده است. براساس اطلاعات آژانس بین‌المللی انرژی، تولید نفت خام

بانکی در ایران ضعیف و ناکارآمد است. بخش خصوصی نیز عملکرد ضعیفی دارد. صندوق بین‌المللی پول پیش‌بینی می‌کند این روند به شدت تحت تأثیر ویروس کرونا قرار گیرد و نرخ بیکاری از ۱۶/۳ درصد در سال ۲۰۲۰ به ۱۶/۷ درصد در سال ۲۰۲۱ برسد. جدول شماره ۱، مقادیر شاخص‌های اصلی اقتصاد ایران را طی سال‌های ۲۰۱۷ تا ۲۰۲۱ نشان می‌دهد.

پول ملی کشور بیش از ۶۰ درصد از ارزش خود را از دست داده است، به طوری که نرخ تورم در سال ۲۰۱۹ به ۴۱/۱ درصد رسید. صندوق بین‌المللی پول پیش‌بینی می‌کند که در سال ۲۰۲۰ نرخ تورم در ایران به ۳۴/۲ درصد و در سال ۲۰۲۱ به ۳۳/۵ کاهش یابد. براساس اعلام بانک جهانی، بیکاری با نرخ ۱۳/۶ درصد (در سال ۲۰۱۹) همچنان یک مشکل پایدار در ایران است. نظام

جدول ۱- وضعیت شاخص‌های اصلی اقتصاد ایران، سال‌های ۲۰۱۷ تا ۲۰۲۱

شاخص‌های اصلی اقتصاد	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹	۲۰۲۰	۲۰۲۱
تولید ناخالص داخلی (میلیارد دلار)	۴۳۰/۷۱	۴۴۶/۱۱	۴۵۸/۵۰	۴۶۳/۰۸	۴۷۶/۳۷
تولید ناخالص داخلی (تغییر در سال)	۳/۷	-۵/۴	-۷/۶	-۶/۰	۳/۱
تولید ناخالص داخلی سرانه (USD)	۵/۲۹۰	۵/۴۱۷	۵/۵۰۶	۵/۵۰۳	۵/۶۰۵
بدهی دولت (درصد از تولید ناخالص داخلی)	۳۹/۵	۳۲/۲	۳۰/۷	۲۸/۸	۲۸/۱
نرخ تورم (درصد)	۹/۶	۳۱/۲	۴۱/۱	۳۴/۲	۳۳/۵
نرخ بیکاری (درصد)	۱۲/۱	۱۲	۱۳/۶	۱۶/۳	۱۶/۷
حساب جاری (میلیارد دلار)	۱۶/۴۵	۱۸/۲۷	-۱۲/۲۷	-۱۵/۵۵	-۱۶/۴۲
حساب جاری (درصد از تولید ناخالص داخلی)	۳/۸	۲/۱	-۰/۱	-۴/۱	-۳/۴

مآخذ: صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی، چشم‌انداز اقتصادی ۲۰۱۶.

۲- ترکیه و عراق: وضعیت اقتصادی و کرونا
بررسی وضعیت ترکیه و عراق، به‌عنوان دومین و سومین شرکای تجاری ایران، در دوران کرونا و پساکرونا و نحوه تعاملات آنها با یکدیگر در مناسبات اقتصادی می‌تواند در ترسیم راه‌هایی برای بهبود اوضاع اقتصادی کشور در دوران پس از کرونا مؤثر باشد. در این قسمت ابتدا به وضعیت ترکیه در دوران کرونا و پساکرونا و سپس، به اوضاع عراق در زمان شیوع کرونا و پس از آن اشاره می‌کنیم.

بنابراین، در شرایطی که تحریم‌های آمریکا اقتصاد کشور را دچار رکود کرده است، شیوع بیماری کرونا نیز می‌تواند به عمیق‌تر شدن بحران اقتصادی ایران بینجامد، این موضوع لزوم برنامه‌ریزی برای تسریع در بهبود وضعیت اقتصادی کشور در دوره پس از کرونا را ضروری می‌سازد، در این بین، بررسی نحوه تعامل اقتصادی ایران با همسایگان و شرکای تجاری خود از جمله عراق و ترکیه، می‌تواند در ارائه راهکارهایی برای برنامه‌ریزی به‌منظور بهبود اوضاع و تقویت اقتصاد کشور مؤثر باشد.

ترکیه برای بهبود اقتصاد این کشور در دوره پس از کرونا، استفاده از فرصت کاهش حضور چین در بازارهای دنیاست. در صنایعی مانند صنعت پلاستیک، صنعت پوشاک و تولید پارچه که ترکیه از تولیدکنندگان برتر در جهان است، کاهش قیمت مواد اولیه از یک سو و کاهش حضور چین در بازارهای دنیا می‌تواند فرصت مناسبی را برای ترکیه به‌منظور افزایش حضور خود در بازارهای جهانی فراهم و به کاهش کسری حساب جاری ترکیه کمک کند.

در صنعت خودرو نیز ترکیه می‌تواند از فرصت پیش آمده استفاده کند و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی این بخش را در بلندمدت افزایش دهد. گسترش گردشگری سلامت نیز یکی دیگر از برنامه‌های دولت ترکیه برای بهبود بخشیدن به وضعیت اقتصادی کشور است. گردشگری درمانی در ترکیه طیف وسیعی از درمان‌ها و خدمات مانند درمان و جراحی در بیمارستان‌ها، توان‌بخشی و درمان معلولان و سالمندان را با هدف ماندگاری طولانی‌مدت در فعالیتهای اجتماعی شامل می‌شود.

۲-۲- عراق؛ کرونا و پساکرونا

پیامدهای بیماری کرونا در عراق نیز از بحران سلامت بالاتر رفته و به اقتصاد این کشور وارد شده است. آنچه خطر بحران را افزایش می‌دهد، وابستگی اقتصاد عراق به نفت به‌عنوان پایه اصلی تأمین منابع دولت است. درآمد حاصل از نفت حدود ۹۰ درصد از کل درآمد عراق را شامل می‌شود و بخش نفت بیش از ۴۵ درصد از تولید ناخالص داخلی و ۹۹ درصد از کالاهای صادراتی را دربر می‌گیرد. در چنین شرایطی، کاهش

براساس گزارش‌های سازمان تجارت جهانی، نحوه کنترل شیوع سریع ویروس کرونا و سیاست‌های انتخابی دولت‌ها، دو عامل تعیین‌کننده در روند بهبود اوضاع اقتصادی جهان بعد از کرونا ویروس است.

۲-۱- ترکیه؛ کرونا و پساکرونا

ویروس کرونا در ترکیه نیز مانند بیشتر کشورها و مناطق جهان، شیوع یافته است. این کشور جزء ده کشور اول جهان در ابتلا به بیماری کووید ۱۹ قرار گرفت. شیوع ویروس کرونا در ترکیه و به دنبال آن تعطیلی کسب‌وکارها و عدم ورود گردشگران به این کشور، موجب مشکلات اقتصادی شده، چنانکه ذخایر ارزی ناخالص ترکیه در ماه‌های اخیر به پایین‌ترین سطح خود از سال ۲۰۰۹ رسیده است. براساس گزارش‌های صندوق بین‌المللی پول، ذخایر خارجی ترکیه (به‌استثنای طلا) در پایان فوریه ۲۰۲۰ حدود ۷۷/۴ میلیارد دلار بوده است. این در حالی است که نیازهای مالی این کشور برای سال ۲۰۲۰، ۱۷۰ میلیارد دلار تخمین زده شده است.

کمیسیون اروپا، رشد اقتصادی ترکیه را در سال ۲۰۲۰ رقم ۴/۴- درصد تخمین زده است. بنابراین، در این شرایط، مسئله اساسی برای دولت اردوغان، ترکیه در دوران پساکرونا و چگونگی سروسامان دادن به اقتصاد شکننده وابسته به سرمایه‌گذاری خارجی، صنعت گردشگری، است. از جمله برنامه‌های دولت

۳-۱- بررسی رفتار ایران با ترکیه

در نتیجه شیوع کرونا به دلیل محدود شدن صادرات ایران به کشورهای همسایه، به ویژه ترکیه، عراق و افغانستان، در مسیرهای تأمین منابع ارزی کشور اختلال به وجود آمده و کسب منابع ارزی از کانال صادرات غیرنفتی با مشکل روبه‌رو شده است. براساس آنچه از سوی معاونت بررسی‌های اقتصادی اتاق بازرگانی تهران منتشر شده است، تراز تجاری ایران و ترکیه در فصل نخست سال ۲۰۲۰ نسبت به فصل نخست سال ۲۰۱۹ به علت کاهش بیشتر در صادرات ایران، به شدت کاهش یافته و به منفی ۱۰۶ میلیون دلار رسیده است. براساس این، در فصل نخست سال ۲۰۱۹ تراز تجاری ایران و ترکیه دارای مازاد ۹۹۴/۵ میلیون دلاری بوده که علت اصلی آن صادرات حدود ۱/۲ میلیارد دلاری کالاهای نفتی فصل ۲۷ از ایران به ترکیه بوده است، اما در فصل نخست سال ۲۰۲۰ با کاهش ۹۹ درصدی صادرات محصولات این فصل، تراز تجاری ایران با ترکیه دچار کاهش شدید و منفی شده است. برای بهبود اوضاع اقتصاد ایران در دوره پسا کرونا باید با تعدیل رویکرد امنیتی و سیاسی کشور نسبت به منطقه و در اولویت قرار دادن رویکرد اقتصادمحور، برای افزایش تجارت خارجی و صادرات ایران به کشورهای همسایه، برنامه‌ریزی دقیق صورت گیرد. افزایش تقاضای جهانی در نتیجه کاهش موقتی ظرفیت تولید در چین، ممکن است واردکنندگان جهان را به سرمایه‌گذاری در ترکیه چه در میان مدت و چه در بلندمدت جذب کند. این موضوع می‌تواند

قیمت جهانی نفت در پی شیوع بیماری کرونا و کاهش تقاضای چین برای نفت عراق، اقتصاد این کشور را تهدید کرده و کسری بودجه آن را افزایش داده است. علاوه بر این، تعطیلی اماکن و زیارتگاه‌ها در عراق و منع ورود گردشگران مسلمان خارجی نیز موجب متضرر شدن اقتصاد عراق شده است. در صورت تداوم این وضعیت و عدم بهبود سریع اقتصادی، انتظار می‌رود عراق با موج اعتراضات عمومی جدیدی مواجه شود.

۳-۲- بررسی رفتار ایران با عراق و ترکیه در مناسبات اقتصادی در دوره پسا کرونا

بحران اقتصادی ناشی از شیوع ویروس کرونا به شکل‌گیری رکود گسترده و عمیق در دنیا و بازنگری در سیاست‌های داخلی و اقتصادی کشورها منجر خواهد شد و نوعی ملی‌گرایی را ترویج و تشویق خواهد کرد. بنابراین، به نظر می‌رسد بازار جهانی شدن اقتصاد تا حدودی فروکش کند و کشورها به ظرفیت‌های داخلی خودشان و ایجاد زیرساخت‌های اجتماعی برای تقویت بنیه جامعه مدنی و تقویت ملی‌گرایی توجه کنند. در این شرایط، کشور ما نیز باید با اتخاذ سیاست‌های اقتصادی مناسب به ظرفیت داخلی خود توجه کند و تقویت ملی‌گرایی را در اولویت قرار دهد و در گام بعد، روابط تجاری را با شرکای تجاری خود حفظ و تقویت کند. در این بین، تقویت روابط ایران با ترکیه و عراق به عنوان دومین و سومین شرکای تجاری کشور در منطقه خاورمیانه، برای برنامه‌ریزی به منظور بهبود اوضاع اقتصادی کشور در دوره پسا کرونا، بسیار مهم است.

در حوزه انرژی با توجه به نقش ترانزیتی برجسته ترکیه در منطقه غرب آسیا، ایران می‌تواند با اتخاذ دیپلماسی فعال با ترکیه و با همکاری ترکیه نقش خود را در مناسبات منطقه‌ای و بین‌المللی گاز افزایش دهد و حضور فعال و تأثیرگذارتری در عرصه تجارت گاز داشته باشد، زیرا به‌رغم اینکه ترکیه فاقد ذخایر انرژی بوده، اما دیپلماسی انرژی این کشور توانسته است نقش ترانزیتی انرژی ترکیه را در بین کشورهای منطقه افزایش و جایگاه این کشور را به‌عنوان کانون انرژی در منطقه غرب آسیا ارتقا دهد.

بحران اقتصادی ناشی از شیوع ویروس کرونا به شکل‌گیری رکود گسترده و عمیق در دنیا و بازنگری در سیاست‌های داخلی و اقتصادی کشورها منجر خواهد شد و نوعی ملی‌گرایی را ترویج و تشویق خواهد کرد. بنابراین، به نظر می‌رسد بازار جهانی شدن اقتصاد تا حدودی فروکش کند و کشورها به ظرفیت‌های داخلی خودشان و ایجاد زیرساخت‌های اجتماعی برای تقویت بنیه جامعه مدنی و تقویت ملی‌گرایی توجه کنند.

۳-۲- بررسی رفتار ایران با عراق

واردات عراق بیشتر از چین، ایران و ترکیه صورت می‌گیرد. گسترش کووید ۱۹ منجر به بسته شدن مرز ایران و عراق در زمانی شد که حجم تجارت دو کشور، ۲۶ درصد افزایش یافته بود. علاوه بر گاز

فرصت مناسبی را برای افزایش صادرات ایران به ترکیه فراهم کند. ترکیه در سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ حدود ۹ درصد از نیازهای وارداتی خود را از چین و حدود ۳ درصد آن را از ایران تأمین کرده است. علت موقعیت ضعیف ایران در اقتصاد ترکیه بیشتر ناشی از توان کم رقابتی اقتصاد ایران در مقایسه با شرکای اصلی تجاری ترکیه است. در شرایط کنونی که کرونا اوضاع اقتصادی چین را متحول کرده است، ایران می‌تواند با افزایش سهم صادرات خود به ترکیه، در برخی موارد جایگزین چین در تجارت خارجی ترکیه شود و سهم خود را در تأمین نیازهای وارداتی ترکیه از ۳ درصد بالاتر ببرد.

تأمین نیازهای وارداتی به مواد بهداشتی در جهان، تقاضا برای محصولات پتروشیمی را افزایش خواهد داد. ایران می‌تواند از این فرصت استفاده کند و صادرات محصولات پتروشیمی را به کشورهای همسایه، به‌ویژه ترکیه افزایش دهد. همچنین در برخی صنایع مانند مبلمان، آهن و فلز و بخش میوه و تره‌بار ممکن است در دوران پساکرونا تقاضای جهان به سمت ترکیه تغییر کند، این موضوع می‌تواند برای ایران به‌عنوان کشوری که بخش عمده‌ای از تولیداتش مواد اولیه مورد نیاز واحدهای صنعتی کشورهای دیگر است، فرصت مناسبی باشد. البته، صادرات مواد اولیه و کالاهای کشاورزی به صورت موقتی باید مورد توجه قرار گیرد و برای بلندمدت باید افزایش صادرات صنعتی مورد اهتمام باشد که هم موجب رونق تولید در داخل شود و هم حالت فصلی، مقطعی و محدود نداشته باشد.

می‌توانند در سیاست‌گذاری‌های اقتصادی عراق به نفع صادرکنندگان و سرمایه‌گذاران ایرانی تأثیر بگذارند. ضمن اینکه با توجه به نیاز عراق، ایران باید با دیپلماسی فعال بتواند بازار مصالح ساختمانی را در این کشور حفظ کند تا با تغییر شرایط و به‌وجود آمدن تقاضا در عراق بتواند صادرات مصالح ساختمانی به این کشور را از سر بگیرد.

نکته اساسی در خصوص تجارت خارجی این است که در شرایط کنونی آنچه برای کشور ضروری می‌نماید این است که در مراودات تجاری با شرکای تجاری ایران، به صورت برنامه‌ریزی شده و با بررسی دقیق نیاز بازار خارجی، باید به تعاملات تجاری اقدام کرد نه اینکه صرفاً منویات صاحبان سرمایه تجاری و مالی مبنای سیاست‌گذاری‌های اقتصادی و تجاری قرار گیرد.

تأثیر منفی ویروس کرونا بر اقتصاد، همراه با تحریم‌های آمریکا و کاهش چشمگیر قیمت نفت در بازار جهانی، اقتصاد کشور را بسیار شکننده کرده است. منفی بودن تولید ناخالص داخلی، بالا بودن بدهی دولت (بدهی عمومی، بدهی ملی)، کاهش مزاد حساب جاری ایران به دلیل کاهش صادرات نفت، کاهش شدید ارزش پول ملی کشور، بالا بودن نرخ تورم و بیکاری، ناکارآمدی نظام بانکی و عملکرد ضعیف بخش خصوصی، حاکی از قرار گرفتن کشور در وضعیت بحرانی هستند.

طبیعی و برق، عراق طیف گسترده‌ای از کالاها، شامل مواد غذایی، محصولات کشاورزی، لوازم خانگی، تهویه هوا، دام، مصالح ساختمانی و پلاستیک را از ایران وارد می‌کند. ارزش صادرات ایران به عراق در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ با ۰/۷ درصد افزایش به ۸/۹ میلیارد دلار رسید.

به گزارش روابط عمومی سازمان توسعه تجارت ایران، در سال گذشته بازار عراق با ۲۱ درصد سهم صادرات کشور پس از چین، در رتبه دوم صادرات ایران قرار داشت. ایران با ۲۸ درصد سهم در بازار عراق، جایگاه سوم صادرکنندگان به عراق را به خود اختصاص داده است، اما با شیوع کرونا و با توجه به کاهش قیمت نفت و متعاقب آن کاهش درآمدهای ارزی عراق و رقابت برای صادرات، به احتمال زیاد درآمد صادراتی ایران به عراق برای دوره پس از کرونا نسبت به قبل، روند کاهشی خواهد داشت و کاهش درآمدهای نفتی عراق، این کشور را در تجارت با ایران محتاط خواهد کرد، اما صادرات تجهیزات پزشکی و کالاهای درمانی مقابله با کرونا در موج دوم و سوم شیوع این بیماری، می‌تواند فرصت مناسبی برای بازرگانان ایرانی باشد.

صادرات خدمات آی‌تی به عراق، فرصت تازه‌ای برای شرکت‌های ایرانی این حوزه خواهد بود. همچنین با توجه به ظرفیت اقتصادی بالای عراق، به‌ویژه در زمینه بازسازی، شرکت‌های ایرانی می‌توانند با فروش تخصص فنی و خدمات مهندسی به عراق، مشارکت اقتصادی خود را در این کشور افزایش دهند و با توجه به مدیریت ضعیف در عراق

۴- ملاحظات امنیت اقتصادی و سیاسی

تردیدی نیست که ایجاد و تعمیق مناسبات اقتصادی با کشورهای منطقه و حتی دیگر کشورهای جهان می‌تواند موجب بهبود تصویر کشور در نظام بین‌المللی شود و امنیت اقتصادی کشور را ارتقا دهد. در واقع، افزایش تعامل با کشورهای دیگر می‌تواند در پیشبرد اهداف توسعه کشور و افزایش رفاه و کاهش تنش‌های سیاسی مؤثر باشد. این موضوع، به‌ویژه در زمان معاصر که بیماری کرونا اقتصاد دنیا را دچار بحران کرده است، اهمیت بیشتری می‌یابد. در این شرایط، اگر ایران بتواند سهم خود را در بازارهای کشورهای همسایه افزایش دهد و در واردات کالاهای ایرانی برای آنها وابستگی ایجاد کند ضمن اینکه می‌تواند رفاه اقتصادی جامعه را افزایش دهد، می‌تواند مانع ایجاد تنش بین خود و کشورهای دیگر شود و با درگیر کردن منافع دیگر کشورها با منافع کشورمان قادر است میزان تحریم‌ها و اثرگذاری آنها را بر اقتصاد کشور کاهش دهد. افزایش قدرت چانه‌زنی ناشی از روابط تجاری نیز می‌تواند از عوامل اثرگذار بر افزایش نفوذ کشور در عرصه بین‌الملل باشد. علاوه بر این، در شرایط کنونی، توسعه روابط تجاری بین کشورهای منطقه و افزایش همکاری‌های منطقه‌ای می‌تواند بر امنیت اقتصادی منطقه تأثیرگذار باشد.

در خصوص روابط ایران با ترکیه و عراق، با توجه به مزیت‌های اقتصادی همکاری سه کشور، در سال‌های اخیر همکاری‌های اقتصادی و تعاملات تجاری آنها افزایش یافته، به‌گونه‌ای که روابط

اقتصادی ایران با عراق و ترکیه از پایدارترین نوع روابط بوده است. برقراری روابط اقتصادی خوب بین ایران با عراق و ترکیه مناسبات سیاسی این دولت‌ها را نیز تحت تأثیر قرار داده و از تنش‌های سیاسی و امنیتی بین آنها کاسته است. نتیجه تعامل سیاسی-دیپلماتیک و اقتصادی بهتر بین ایران با عراق و ترکیه، ارتقای جایگاه منطقه‌ای ایران، عراق و ترکیه در خاورمیانه خواهد بود.

علاوه بر این، ارتقای روابط بین ایران با عراق و به‌ویژه با ترکیه می‌تواند به هم‌گرایی بیشتر در منطقه خاورمیانه و قدرتمندی منطقه بینجامد؛ در شرایط کنونی که نوعی قطب‌بندی را در خاورمیانه شاهد هستیم که در یک سوی آن عربستان سعودی قرار دارد و در سمت دیگر ایران قرار گرفته است، ترکیه می‌تواند رابط بین این دو جریان باشد. این کشور می‌تواند از روابط مطلوب خود با ایران و عربستان برای کاهش اختلافات بین دو کشور و تحقق هم‌گرایی در جنوب غربی آسیا و به تبع آن، در منطقه خاورمیانه استفاده کند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

تأثیر منفی ویروس کرونا بر اقتصاد، همراه با تحریم‌های آمریکا و کاهش چشمگیر قیمت نفت در بازار جهانی، اقتصاد کشور را بسیار شکننده کرده است. منفی بودن تولید ناخالص داخلی، بالا بودن بدهی دولت (بدهی عمومی، بدهی ملی)، کاهش مازاد حساب جاری ایران به دلیل کاهش صادرات نفت، کاهش شدید ارزش پول ملی کشور، بالا بودن

کشور درآمدزایی کند. برای بهتر شدن تجارت ایران با شرکای تجاری خود، موارد زیر پیشنهاد می‌شود:

- تقویت زیرساخت‌های تجاری در استان‌های

مرزی کشور: دولت باید با تشخیص نیازهای بازارهای خارجی و تسهیل شرایط برای صادرکنندگان بخش خصوصی و با آمایش منطقه‌ای در استان‌های مرزی زیرساخت‌های تجاری را تقویت کند تا واحدهای تولیدی در این مناطق به فعالیت‌های خود ادامه دهند و مراودات تجاری در کمترین زمان و با کمترین هزینه جانبی صورت گیرد. واقعیت این است که در شرایط تحریم کشور، صادرکنندگان بخش خصوصی در حال تجارت بودند و بخش قابل توجهی از تجارت با عراق از طریق پول‌های محلی بین دو کشور انجام شده است؛ با در نظر گرفتن این موضوع باید زیرساخت‌های لازم برای فعالیت این گروه ایجاد و تقویت شود. در این زمینه، الگوبرداری از کشورهایی که در تجارت خارجی موفق عمل می‌کنند و زیرساخت‌های مناسبی دارند، می‌تواند کمک‌کننده باشد.

- تقویت دفاتر رایزنی بازرگانی ایران در

کشورهای ترکیه و عراق: در این شرایط که باید برای دوران پساکرونا تمهیدات جدی اندیشیده شود، وزارت امور خارجه ایران باید با فعال کردن رایزنان تجاری در کشورهای دیگر، به توسعه تجارت خارجی کشور کمک کند، در حال حاضر، ایران تعداد بسیار محدودی رایزن بازرگانی در سایر کشورها دارد، در حالی که برای بازرگانی و تجارت موفق باید به‌ازای هر کشور، رایزن‌های بازرگانی متخصصی در

نرخ تورم و بیکاری، ناکارآمدی نظام بانکی و عملکرد ضعیف بخش خصوصی، حاکی از قرار گرفتن کشور در وضعیت بحرانی هستند. در چنین شرایطی، نحوه مراوده ایران با شرکای تجاری خود، به‌ویژه عراق و ترکیه، می‌تواند عامل مهمی در بهبود وضعیت اقتصادی ایران در دوره پس از کرونا باشد.

افزایش تقاضای جهانی در نتیجه کاهش موقتی ظرفیت تولید در چین، ممکن است واردکنندگان جهان را به سرمایه‌گذاری در ترکیه چه در میانمدت و چه در بلندمدت جذب کند. این موضوع می‌تواند فرصت مناسبی برای افزایش صادرات ایران به ترکیه باشد. ترکیه در سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ حدود ۹ درصد از نیازهای وارداتی خود را از چین و حدود ۳ درصد آن را از ایران تأمین کرده است. در شرایط کنونی که کرونا، اوضاع اقتصادی چین را متحول کرده است، ایران می‌تواند جایگزین چین در تجارت خارجی ترکیه شود و سهم خود را در تأمین نیازهای وارداتی ترکیه از ۳ درصد افزایش دهد. نیازهای وارداتی به مواد بهداشتی در جهان، تقاضا برای محصولات پتروشیمی را افزایش خواهد داد. ایران می‌تواند از این فرصت استفاده کند و صادرات محصولات پتروشیمی را به کشورهای همسایه، به‌ویژه ترکیه افزایش دهد. با شیوع کرونا و با توجه به کاهش قیمت نفت و متعاقب آن، کاهش درآمدهای ارزی و رقابت برای صادرات، به احتمال زیاد درآمد صادراتی ایران به عراق برای دوره پس از کرونا نسبت به قبل، روند کاهشی خواهد داشت، اما صادرات خدمات بهداشتی و خدمات آبی تی می‌تواند برای

- تمرکز بر صادرات محصولات بهداشتی: با توجه به اینکه از یک سو، ظرفیت تولید مواد شوینده و ضدعفونی کننده در ایران مازاد بر نیاز داخلی کشور است و از سوی دیگر، کشورهای همسایه مانند عراق، افغانستان، عمان، قطر، سوریه، لبنان و تاجیکستان به واردات مواد شوینده نیاز دارند، این کشورها می توانند بازار هدف خوبی برای صادرات محصولات بهداشتی ایران باشند. البته، در خصوص محصولات دارویی و بهداشتی مرتبط با کرونا، در نیاز وارداتی کشورهای همسایه حدود ۵۴ درصد از نیازهای آنها را دارو و فرآورده های دارویی تشکیل می دهد و این در حالی بوده که تمرکز ۸۰ درصدی صادرات ایران در بخش تجهیزات محافظت شخصی است که این بخش تنها ۱۰ درصد از نیازهای بازار کشورهای یادشده را تشکیل می دهد. بنابراین، در این زمینه باید نیازسنجی دقیق صورت گیرد و اولویت های صادراتی تغییر کنند.

حوزه های مختلف وجود داشته باشند، زیرا رایزن های بازرگانی نقش زیادی در تسهیل بازرگانی بین کشورها دارند؛ از این رو، انتظار می رود سفرا، مسئولان سیاسی و مدیران وزارت امور خارجه در حوزه تجارت خارجی ایران در این زمینه اقدام های لازم را انجام دهند تا کشور بتواند بازارها را حفظ کند و با کمک به بخش خصوصی در بازاریابی تجارت خارجی، تولید و تجارت رونق یابد. در شرایط کنونی، حفظ بازارهای خارجی یکی از کلیدی ترین سیاست هایی است که باید در اولویت قرار گیرد.

- اجرای موافقتنامه های تسهیل تجارت: اجرای موافقتنامه های تجاری با شرکای تجاری می تواند در حفظ و گسترش تجارت خارجی کشور و به تبع آن، در افزایش مشارکت کشور در فرآیند تولید جهانی صنایع مختلف و در توسعه صادرات غیرنفتی نقش مهمی داشته باشد و از میزان اتکای کشور به اقتصاد نفتی و صادرات مواد خام معدنی و کشاورزی بکاهد. لازم است با بررسی دقیق نیازهای وارداتی کشورهای همسایه مانند عراق، افغانستان، ترکمنستان و آذربایجان برای جلب همکاری و مشارکت این کشورها به منظور انعقاد موافقتنامه های تجاری اهتمام جدی صورت بگیرد. این موضوع، زمانی اهمیت بیشتری می یابد که بدانیم، در دوران پس از کرونا بین کشورها رقابت صادراتی شکل خواهد گرفت. بنابراین، اگر دولت پیش از اتمام شیوع کرونا موافقتنامه های تجاری با همسایگان خود منعقد کند می تواند در بازارهای رقابتی پس از کرونا حضور فعال تری داشته باشد.